

ШИФР: «ЕТНОСВІТ»

**СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ
ЗАСОБАМИ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ.....	6
1.1 Суть та особливості соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях	6
1.2 Характеристика нормативно-правової бази стосовно соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях.....	13
1.3 Програма комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях.....	14
Висновки до розділу 1.....	
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ.....	19
2.1 Діагностування соціальної вихованості підлітків	19
2.2 Впровадження програми комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях і аналіз результатів експериментального дослідження.....	23
Висновки до розділу 2.....	28
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Актуальність дослідження. В останні роки в Україні розробляється принципово новий підхід до проблеми розвитку особистості у площині парадигми гуманізації освіти, що акцентує увагу на розкритті сутнісних якостей особистості, її внутрішнього багатства та духовного потенціалу. Тому, в сучасних умовах, актуальності набула проблема соціального виховання підростаючого покоління на засадах залучення до етнокультурного досвіду. В умовах сучасного суспільного розвитку поступово втрачає свої провідні позиції роль культури як одного з провідних чинників виховного впливу на особистість дітей та молодь. Сучасні підлітки, порівняно з минулими поколіннями, більше часу проводять у віртуальному світі, ніж у реальному. Згідно з даними Державної служби статистики за роки незалежності українці стали значно рідше ходити до театрів та музеїв, цікавитися етнокультурними ремеслами[28]: у 1990 році театри відвідали 17,6 млн. осіб, а у 2012 - лише 6,7 млн., станом на 1990 рік кількість відвідувань музеїв склала 31,8 млн. на рік, а в 2012 – 22,4. Наразі кардинальних змін та оновлення зазнали майже усі суспільні інститути, що знайшло відображення і в системі освіти і в системі соціальної допомоги населенню, які забезпечують їх вплив на процес оновлення суті і змісту соціального виховання майбутніх громадян України. Відповідно до Листа МОН «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020р.р.»: «Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу» [20, с.1], а тому, виходячи з основних положень концепції Нової української школи [25] важливою умовою, що сприяє соціальному вихованню підлітків є використання етнопедагогічних засобів, оскільки з їх допомогою формується духовна культура особистості.

Однією із особливостей виховання засобами народної педагогіки є формування моральної свідомості підростаючого покоління у безпосередньому зв'язку із життям. Окрім передачі знань, вмінь та життєво необхідних навичок, здійснюється соціального виховання дітей та молоді. Звертаючи увагу на загострення проблем соціального виховання у ХХІ столітті, можна відзначити, що одним із основних завдань у сучасному суспільстві взагалі і в Україні зокрема є створення умов для підвищення ефективності соціально значущих чинників виховуючого простору на молоде покоління шляхом використання соціального етнокультурного досвіду та духовних надбань нашого народу у галузі виховання.

Аналіз наукових досліджень із проблеми соціального виховання підлітків засвідчив, що вітчизняні та зарубіжні вчені розглядали такі її аспекти: проблему соціального виховання та перевиховання особистості в умовах різних соціальних інститутів (Т. Алексеєнко [1], І. Бех [2], Ю. Василькова [5], А. Рижанова [14], Т. Харченко [40] та ін.); проблему підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до соціального виховання підлітків у різних соціокультурних осередках (І. Зверєва [14], О. Беспалько [3] та ін.).

Аналіз наукової літератури з проблеми соціального виховання підлітків засобами етнопедагогіки вчені досліджували у таких напрямках: використання етнокультурних засобів у вихованні дітей та молоді (Г. Волков [8], В. Костіна [19], ін.); педагогічний потенціал народних традицій у соціальному вихованні дітей та молоді (А. Макаренко [21], К. Ушинський [38]); використання засобів фольклору в освітньому процесі (В. Верховинець [6], В. Сухомлинський [35]). Узагальнення результатів наукових робіт вищезазначених дослідників показало, що проблема соціального виховання особистості має багато аспектів розгляду, але питання використання етнопедагогічних засобів у соціальному вихованні підлітків у спеціалізованих

соціальних інституціях ще є недостатньо дослідженим та потребує наукового розгляду.

Отже, актуальність проблеми, недостатня її вивченість у науці та практиці зумовили вибір теми дослідження: **«Соціальне виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати розробити та експериментально перевірити програму комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях.

Завдання дослідження:

1. На підставі аналізу наукової літератури з'ясувати суть та особливості соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях.

2. Схарактеризувати нормативно-правову базу роботи фахівців спеціалізованих соціальних інституцій щодо соціального виховання підлітків з використанням етнопедагогічних засобів.

3. Розробити програму комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях та її методичне забезпечення.

4. Експериментально перевірити соціально-виховні проекти з метою реалізації програми комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами на базі спеціалізованих соціальних інституцій.

Об'єкт дослідження – процес соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях.

Предмет дослідження – програма комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях та її методичне забезпечення.

Гіпотеза дослідження: Організація цілеспрямованого соціально-виховуючого впливу на підлітків та їхнє найближче оточення за допомогою

розробленої програми комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях та її методичного забезпечення у вигляді соціальних проєктів «Етносвіт», «Настільні ігри замість гаджетів», «Природа – будинок, в якому живе людина», що спрямовані на залучення підлітків до етнокультурного виховуючого простору та соціальну просвіту їхніх батьків та найближчого оточення щодо питань соціального виховання засобами етнокультурних традицій дозволить сформувати у підлітків соціально-позитивні ціннісні орієнтації, соціально схвалювані якості та відповідальну поведінку засновану на нормах народної моралі, загальнолюдських та етнокультурних цінностях.

Методи дослідження: 1) теоретичні (аналіз наукових праць для вивчення стану проблеми соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях, порівняння й узагальнення науково-теоретичного матеріалу для обґрунтування змісту, форм і методів соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях та розробки відповідної програми соціально-педагогічної діяльності); 2) емпіричні (опитування – для визначення рівня вихованості підлітків; соціально-педагогічний експеримент – з метою перевірки ефективності розробленої програми комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях); 3) статистичні (методи обробки результатів діагностування та дослідження в цілому).

Практичне значення: дослідження полягає в тому, що запропонована автором програма комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях та її методичне забезпечення (розроблені і впроваджені соціальні проєкти «Етносвіт», «Настільні ігри замість гаджетів», «Природа – будинок, в якому живе людина») можуть бути використані фахівцями спеціалізованих соціальних інституцій у роботі з підлітками та їхнім найближчим оточенням з

метою підвищення ефективності процесу їхнього соціального виховання, результати дослідження також можуть бути корисними фахівцям соціальної сфери, що працюють з дітьми та молоддю в закладах освіти та виховання, здобувачам вищої освіти фаху «Соціальна робота» під час проходження навчальної та виробничої практик у спеціалізованих соціальних інституціях, а також науковцям, що досліджують проблеми соціального виховання підлітків.

Апробація результатів дослідження: Доповіді про основні положення, результати наукової роботи було висвітлено на: Міжвузівській дистанційній студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи» (Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020); щорічній науково-практичній конференції *«Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях»* (Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2019). Дослідно-експериментальна робота проводилась протягом 2019-2021 рр. на базі Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги» в умовах проєкту «Дитяче містечко «Отрадне» та БОБФ «Карітас - Харків». На різних етапах експерименту було задіяно 17 здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота», 45 підлітків, що є клієнтами спеціалізованих соціальних інституцій.

Структура роботи: Робота складається з вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків. Список використаних джерел (44 найменувань), 5 додатків (на 9 сторінках). Загальний обсяг роботи – 42 сторінки (30 сторінок – основний текст).

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

1.1 Суть та особливості соціального виховання підлітків у спеціалізованих соціальних інституціях

Одним з пріоритетних напрямів виховання сучасного молодого покоління як визначено у нормативних документах, що представлено на сайті МОН України є національно-патріотичне виховання дітей та молоді, яке передбачає здійснення комплексної системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів з метою формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави». Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання визначено «формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації» [20]. Враховуючи вищезазначене, сприяння набуттю підлітками соціального досвіду, успадкуванню ними духовних надбань українського народу та виховання національної свідомості, любові до рідної землі, Батьківщини, свого народу, держави є важливим напрямом професійної діяльності фахівців соціальної галузі. Тому вивчення становлення та розвитку національно-культурних цінностей українського народу є одним із найважливіших завдань, від розв'язання якого залежить майбутнє підростаючого покоління та його ставлення до культурного спадку минулих поколінь.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що процес соціального виховання є надзвичайно важливим на всіх етапах життя індивіда, але він набуває особливого значення на визначальних стадіях становлення особистості. Одним із таких важливих періодів дослідники [4, 23, 36, 39] визначають підлітковий вік. У літературних джерелах поняття «підлітковий вік» трактується по-різному. У Тлумачному словнику української мови наведено таке значення поняття «підліток»: «хлопчик або дівчинка від перехідного віку/дитинства до юнацтва» [36, с. 623]. Американський психолог Р. Бенедикт стверджує, що підлітковий вік сягає від 11 до 15 років, це перехід від дитинства до дорослості, він є різним у різних суспільствах і його не можна вважати природно зумовленим [4]. М. Мід описує підлітків як осіб, що відповідають середньому шкільному вікові, тобто 5-9 класи сучасної школи, розвиток яких залежить від природи та культури [23]. Як зазначає А. Харченко, підлітковий вік (11 – 14 років) є складним періодом в розвитку особистості, який є перехідним від дитинства до дорослості, коли відбуваються зміни як в фізичному, психічному, духовному особистісному розвитку підлітка, так і в оточуючому його середовищі – у системі вимог і очікувань суб'єктів цього середовища до нього [39]. Отже, оскільки підлітковий вік є доволі важливим етапом у становленні особистості, соціальне виховання підлітків є важливим завданням для держави, яка дбає про власне майбутнє.

Як показав аналіз наукових праць [1, 3, 5], у різні часи зміст «соціального виховання» визначали неоднозначно, змінювались його форми та методи, але незмінним залишалась важливість цього процесу. Ще до виникнення цивілізації можна простежити наявність процесу соціального виховання у наших предків. Сьогодні ми маємо багато артефактів, писемних джерел, надбання усної народної творчості, що підтверджують наявність соціально-виховних впливів у ті часи. Усе це говорить, що наші предки приділяли велику увагу вихованню підростаючого покоління та навчали його, передаючи свій досвід. Упродовж років до середини XIX ст. більш поширеним у педагогічній царині був термін

«виховання». «Виховання» розглядали як - ...процес свідомого, цілеспрямованого і систематичного формування особистості, який здійснюється в межах і під впливом сім'ї, найближчого оточення, освіти, культури тощо. Термін «соціальне виховання» з'являється у науковій літературі у другій половині XIX та на початку XX ст. завдяки працям П. Наторпа [24].

У липні 1920 р. Народний комісаріат освіти видав «Декларацію про соціальне виховання дітей», у якій зазначались принципи політики держави у галузі освіти і виховання підростаючого покоління в дусі гармонійного поєднання трудового виховання, навчання і виховання у єдиному процесі [10, с. 2-4].

У змісті сучасного соціального виховання дітей та молоді дослідники [14] виділяють цілеспрямований та систематичний вплив на формування особистості різних соціальних факторів: сім'ї, виховних і навчальних закладів, установ культури, державних та громадських соціальних інституцій, засобів масової інформації та ін. У залежності від змісту і мети соціального виховання науковці виділяють такі його складники: родинне (О.С. Хом'яков) [41], яке мало базуватися на традиціях громадянського виховання; державне поряд із громадським та релігійним (В. Жуковський)[16]; національне (К. Ушинський[38]), яке має ґрунтуватися на громадській організації.

У понятійно-термінологічному словнику з соціальної роботи та соціальної педагогіки термін «соціальне виховання» визначається як «процес, націлений на розвиток, формування та зміну особистості; форма й метод соціальної роботи, спрямовані на оволодіння й засвоєння дітьми та молоддю соціального досвіду й вироблення якостей особистості, необхідних для подальшого життя» [29,с. 90]. П. Шептенко та Г. Вороніна під соціальним вихованням розуміють «створення умов і стимулювання розвитку людини, її соціального становлення з використанням усіх соціальних впливів і діянь» [43, 36]. Ю. Василькова визначає соціальне виховання як процес, покликаний «забезпечити таку поведінку людини, яка буде відповідати нормам і правилам

поведінки, прийнятим у певному суспільстві» [5, с. 64]. І. Зверева розглядає соціальне виховання як «систему соціально-педагогічних, культурних, сімейно-побутових заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння дітьми і молоддю загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у них ціннісних орієнтацій та адекватної соціально спрямованої поведінки» [17, с. 44]. Отже, аналіз та узагальнення ідей вищезазначених дослідників дозволили стверджувати, що суть соціального виховання дітей та молоді полягає у формуванні їхніх життєвих цілей та духовних цінностей та спрямовано на їхнє моральне самовдосконалення, розвиток різноманітних здібностей, професійної творчості, реалізації творчих ідей на благо суспільства. Мета сучасного процесу соціального виховання дітей та молоді характеризується гармонією соціальних та індивідуальних цілей, завдань, співробітництвом різних соціальних інституцій у їх досягненні.

У сучасних умовах процес соціального виховання підлітків у системі закладів освіти має такі особливості [28]: спрямованість на формування вільної, всебічно розвиненої особистості підлітка, на його індивідуальний розвиток; посилення національного компоненту в соціальному вихованні (розширене вивчення національної історії; розширення історико-краєзнавчої роботи; впровадження вивчення творів видатних осіб українського народу; створення умов для взаємодії різних соціальних інституцій, що здійснюють соціальне виховання); демократизація та гуманізація процесу виховання; відмова від методів і форм ідейного-політичного виховання на користь національно-патріотичного.

Науковці [19, 34] зазначають, що в історії вітчизняного соціального виховання на засадах етнокультурних традицій особливе місце займає період розквіту козацької педагогіки. Дисципліна та виховання юних козаків мали найважливіше значення в козацькому устрої. Найбільше уваги приділялось вихованню в юних козаків ціннісної системи, традицій, бойового мистецтва тощо. Дослідники стверджують, що не менш важливими виховними

завданнями козацької педагогіки були прищеплення навичок та любові до різноманітних видів народного мистецтва (декоративно-ужиткове, музичне, танцювальне, вишивання) та фольклорне виховання молодого покоління (виховання за допомогою використання пісень, дум, легенд, переказів, балад, прислів'їв, приказок тощо). Отже, важливим соціальним завданням є створення умов для соціального виховання громадянина України, формування працелюбної та творчої особистості, якій властиве почуття власної гідності, повага до прав і свобод людини, здатність до саморозуміння і самовдосконалення, активної участі в соціальному житті країни.

Сучасний досвід виховання підростаючого покоління показує, що у практиці роботи закладів освіти соціальне виховання набуло характеру другорядності, поступившись першочерговістю процесу навчання. Як результат більшість випускників шкіл мають недостатньо розвинуті соціальні здібності, нездатні до самореалізації в соціумі, важко адаптуються до сучасних суспільно-економічних умов та мають низький рівень патріотичних почуттів. У додатку Б наведено аналіз досвіду соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків етнокультурними засобами.

Через поширення вищезазначених проблем у сучасному суспільстві актуалізується потреба пошуку інноваційних підходів до їх вирішення, введення народних методів виховання, що сприятиме розвитку національної свідомості підлітків та допоможе їм самореалізуватися у соціумі.

Особливо ці проблеми є актуальними для підлітків, які виростають у неблагополучних сім'ях, недостатньо соціально зрілі, агресивні, а тому адекватно не сприймають однолітків, що утруднює їхній особистісний розвиток, що зумовлює нагальну потребу посилення ефективності діяльності з соціального виховання саме з такою категорією підлітків та їхнім найближчим оточенням.

Соціальне виховання дітей та молоді, що належать до вразливих категорій здійснює держава через систему спеціалізованих соціальних

інституцій. Як зазначено в Енциклопедії фахівців соціальної сфери «соціальні інституції – це заклади, що здійснюють соціально-підтримуючий та виховний вплив на певні групи соціальних об'єктів, що потребують соціальної допомоги» [14, с. 412]. Серед ієрархії суб'єктів соціальної /соціально-педагогічної роботи сучасні науковці виокремлюють спеціалізовані соціальні інституції, що визначають як «соціальні служби та заклади соціального спрямування різної відомчої підпорядкованості: ЦСС, територіальні центри соціального обслуговування тощо» [14, с. 190]. Чільне місце серед вищезначених установ системи соціальної допомоги населенню займають державні та громадські організації, що надають допомогу підліткам, які виховуються в умовах сімей групи «ризик». Тому впровадження системи соціального виховання, заснованої на використанні засобів етнокультурних традицій, вкрай актуальне для фахівців спеціалізованих соціальних інституцій, що працюють з дітьми-сиротами та дітьми, що позбавлені батьківського піклування та їхнім найближчим оточенням. Впровадження таких засобів дозволить підліткам з сімей групи «соціального ризику» поглибити знання власної історії, культури, свого родоводу, традицій народу та сім'ї, що забезпечить розвиток їхніх духовних цінностей та формування відповідальної соціально поведінки.

Сьогодні потрібно готувати підлітків до успішного життя в майбутньому інформаційному суспільстві, дбайливо оберігаючи і примножуючи систему норм і цінностей, що віками склалася в культурній спадщині українського народу. Виховуючи учнів з використанням етнопедагогічних засобів, прагнемо сформувати у молодого покоління вірність ідеалам побудови в Україні демократичної, правової держави, горде почуття належності до українського народу, стимулювати розвиток національної гідності, відродження громадянського сумління і національного обов'язку.

Проблема виховання підростаючого покоління є найважливішою для кожної нації. Як зазначено в Листі МОН України «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 р.», «головне завдання

закладів освіти - так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-вчителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності» [20, с. 3]. Отже, соціальне виховання підлітків на засадах етнопедагогіки, на нашу думку, дозволяє вирішити таке важливе завдання як подолання проблем, що постають в процесі соціалізації підлітків, що належать до вразливих категорій, спираючись на скарби народної мудрості і моралі.

Аналіз наукової літератури та практики діяльності з соціального виховання підлітків засобами етнокультурних традицій показав, що важливими є засоби народної культури, використання традицій, звичаїв, обрядів у соціальному вихованні особистості [14, с. 408-409].

Значення української етнопедагогіки у вихованні і навчанні дітей досліджували М. Стельмахович [33], Г. Волков [8]. В Енциклопедії сучасної України зазначено, що «етнопедагогіка – це галузь емпіричних знань про виховання підростаючих поколінь, здобутих упродовж історичного розвитку того чи іншого етносу» [13]. Отже, аналіз наукової літератури показав, що виховання підростаючого покоління за допомогою засобів етнопедагогіки є важливим та необхідним для усвідомлення ролі традицій свого народу, формування у підлітків цінностей та поведінки, яка спиратиметься на виховні ідеали власного етносу. Етнопедагогіка багата зразками виховання дітей підліткового віку, які перевірялися протягом століть, збагачувалися та вдосконалювалися та є результатом колективного внеску у духовну скарбницю знань нашого народу. За допомогою її засобів можна виховувати національну свідомість, гордість, гідність тощо.

К. Ушинський вважав, що найважливішим засобом народного виховання є вся народна культура як єдине ціле [38]: мова, казки, духовні й літературні традиції. На думку К. Ушинського, саме рідна мова має найбільший духовно-моральний вплив на розвиток дитини: «Кожне слово мови, кожна його форма,

кожне вираження є результатом думки й почуття людини, через які відбилася у слові природа країни та історія народу. Успадковуючи слово від предків наших, ми успадковуємо не тільки засіб передавання наших думок і почуттів. Від всього життя народу це єдиний живий залишок на землі, і ми – спадкоємці цього живого багатства, у якому вміщено всі результати духовного життя народу» [38, с. 15-16].

Отже, етнопедагогічні засоби багаті своїм різноманіттям (казки, прислів'я, приказки та інші твори фольклору) та мають використовуватися у соціальному вихованні підлітків комплексно. Основні методи і засоби вирішують відразу декілька проблем, у цьому їх унікальність та важливість. В етнопедагогічній спадщині протягом віків зібрано неоціненний педагогічний досвід народу, який втілений у його фольклорних засобах, традиціях, звичаях, уміннях виховувати наступні покоління. Чільне місце у царині етнопедагогіки займає усна народна творчість (пісні, прислів'я, приказки, казки, билини), що морально орієнтують особистість, допомагають регулювати її поведінку в певній життєвій ситуації. Герої цих творів наділені високошанованими народом якостями (сміливість, відвага, доброта, чесність, правдивість, прагнення допомогти людям, працелюбність тощо), які допомагають формуванню морального ідеалу особистості підлітка, тому є ефективними засобами у роботі фахівців спеціалізованих соціальних інституцій, що надають соціальні послуги вразливим категоріям населення. До особливостей соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях відносимо: особливості змісту соціального виховання підлітків, що пов'язані зі специфікою проблем їхньої соціалізації (діти-сироти, діти, що позбавлені батьківського піклування, діти з ООП тощо); особливості використання у соціальному вихованні різних етнопедагогічних засобів залежно від виховного завдання (моральне, екологічне, трудове виховання); специфіка вибору засобів соціально-виховного впливу залежно від вікової категорії підлітків (молодші підлітки, старші підлітки).

1.2 Характеристика нормативно-правової бази стосовно соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях

Процес соціального виховання підлітків у спеціалізованих закладах системи соціальної допомоги спирається на відповідні документи, які його регламентують. Основний міжнародний документ, яким керуються фахівці соціальної галузі це Конвенція ООН про права дитини [18], що визначає основні права і свободи, які мають діти підліткового віку та хто є відповідальним за їх виконання. Усі нормативні документи, які регулюють правові відносини в Україні, не повинні суперечити цій Конвенції, бо вона є ратифікованою в нашій державі. Важливим у наданні соціальних послуг зазначеній категорії населення є Закон України «Про загальну середню освіту» [28], що визначає мету та основні завдання соціально-педагогічної діяльності закладів загальної середньої освіти стосовно соціального виховання підлітків та акцентує увагу на необхідності створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості підлітків. Одним із провідних документів у напрямі соціального виховання підлітків на засадах етнопедагогіки є Лист МОН України «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році» [20], який визначає пріоритети національного виховання підлітків. У документі зазначено, що фахівці соціальної сфери повинні приділяти більше уваги національному вихованню, адже це наше майбутнє. Важливим нормативним документом, який визначає основні напрями професійної діяльності у галузі соціальної допомоги вразливим верствам населення є Закон України «Про соціальні послуги» [28]. У додатку В наведено документи, які є важливими у соціальному вихованні підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних.

Отже, фахівці спеціалізованих соціальних інституцій, які надають соціальні послуги підліткам, що належать до вразливих категорій (з сімей групи «ризик», дітям з ООП та ін.), мають спиратися у власній діяльності на всі вищезазначені нормативні документи з метою підвищення ефективності соціального виховання. Згідно зі змістом нормативного забезпечення, що регламентує професійну діяльність фахівців, які здійснюють соціальне виховання підлітків етнопедагогічними засобами, вони мають забезпечити їм безпечне середовище соціального розвитку, враховувати індивідуальність кожного підлітка під час взаємодії з дитячим колективом, а також сприяти всебічному розвитку особистості підлітків і спрямовувати свою діяльність на їхнє патріотичне виховання.

1.3 Програма комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях

З метою здійснення цілеспрямованого впливу на підлітків із сімей групи «ризик» з метою їхнього соціального виховання в умовах спеціалізованих соціальних інституцій на засадах етнопедагогіки нами розроблено програму комплексної діяльності, що спирається на визначені у підрозділах 1.1 та 1.2 важливих елементах соціального впливу: засадах соціального виховання підлітків, що виховуються у складних умовах соціалізації; сутнісних ознаках та особливостях соціального виховання з використанням засобів етнокультурних традицій; нормативно-правових основах здійснення соціально-виховної діяльності з дітьми та молоддю в умовах спеціалізованих закладів системи соціальної допомоги.

Починаючи розробляти програму комплексної соціально-педагогічної діяльності ми обрали головним об'єктом уваги причини виникнення проблеми особливості підліткового віку дитини для того, щоб підібрати ефективні

методи, форми та засоби діяльності з соціального виховання. Основним змістом соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків є створення атмосфери реального співробітництва і партнерства у взаєминах з ними під час організації цілеспрямованої соціально-виховуючої діяльності.

Особливу роль у цьому випадку відіграють специфічні принципи та методи етнокультурного впливу на особистість, які спрямовані на формування її моральної свідомості, почуттів та соціально-схвалюваної відповідальної поведінки. Відображенням цих принципів є етнічна культура спільноти, що збереглася в прислів'ях, приказках, казках, билинах, думах, піснях, легендах, іграх, хороводах, традиційних народних святах, стереотипах поведінки, в способі життя тощо. Отже, етнокультурне виховання розглядається нами як спосіб, що підсилює ефективність виховання за рахунок введення засобів національної культури, які допоможуть направити виховний процес на формування етнічної самосвідомості, розвиток розуміння ролі свого народу у світовій культурі. Поглиблене вивчення стародавніх традиційних і кращих сучасних надбань, національної культури, національної символіки, народного мистецтва завдяки яким дозволить збільшити число виховних факторів, які дають можливість розширити творчий простір для виховної діяльності. За допомогою впровадження комплексної програми ми будемо залучати підлітків до етнічної культури українського народу та формувати національну свідомість шляхом ознайомлення з традиціями, звичаями ціннісними орієнтаціями народу, а також розуміння ідентифікації до свого народу за допомогою. Також програмою передбачено організацію взаємодії з найближчим оточенням підлітків (їхніми батьками-вихователями та рідними бабусями та дідусями з метою їхньої педагогічної просвіти з питань використання етнокультурних традицій у соціальному вихованні підлітків та створення сприятливих умов у мікросоціумі підлітків за допомогою етнопедагогічних засобів.

Мету, зміст та організаційні основи комплексної діяльності згідно з розробленою програмою соціального виховання підлітків з використанням

етнопедагогічних засобів у спеціалізованих соціальних інституціях представлено на відповідній моделі, що знаходиться у додатку А.

Серед основних завдань діяльності за програмою слід виділити такі: діагностика рівня вихованості підлітків; організація роботи волонтерського загону, щодо підготовки заходів згідно з соціальними проєктами «Етносвіт», «Настільні ігри замість гаджетів», «Природа – будинок, в якому живе людина» на базах спеціалізованих соціальних інституцій; створення соціально-виховного простору для підлітків з сімей групи «ризику» на базі спеціалізованих соціальних інституцій з використанням засобів етнокультурних традицій за допомогою реалізації соціальних проєктів; інформування батьків та найближчого оточення підлітків щодо можливостей їхнього соціального виховання з використанням етнопедагогічних засобів та активізація їхньої соціально-виховної діяльності в мікросоціумі.

Програмою передбачено реалізацію таких етапів діяльності: підготовчий етап (виявлення рівня соціальної вихованості підлітків і підготовка методичного забезпечення для реалізації проєктів соціально-виховуючого впливу); організаційно-діяльнісний етап (впровадження програми заходів з соціального виховання підлітків етнокультурними засобами в спеціалізованих соціальних інституціях); контрольнo-корекційний етап (аналіз та узагальнення отриманих результатів). Програму наведено у Додатку Г.

Багато психологів і педагогів звертали увагу на виховну й розвиваючу функцію гри у педагогічному процесі. Так, А. Макаренко зазначав, що «гра має важливе значення у житті дитини, таке ж, як у дорослого має робота або служба. Як поводить себе дитина у грі, такою багато у чому вона буде у дорослому житті» [21]. У старших класах велике місце відводиться традиційній грі, яка розвиває дружні зв'язки, дружнє спілкування, симпатію. О. Усова вивчала традиційні ігри, які впливають на розвиток особистісних якостей підлітків та передають традиції, звичаї, обряди та менталітет рідного краю. Дослідниця наголошувала на ефективному впливі дозвіллевих, обрядових ігор

та національних видів спорту на розвиток особистості школярів [37]. Т. Маркова стверджує, що через народну гру у підлітків виховуються соціальні якості, які необхідні для виживання саме на тій території, де історично проживав етнос[22].

Плідна етнографічно-дослідницька діяльність В. Верховинця сприяла обґрунтуванню і впровадженню ним системи засобів формування соціального виховання молодого покоління за допомогою українського фольклору, якому властиві життєвість змісту, велика емоційна сила, яскрава образна виразність, соковитий національний колорит[3]. Казку як метод соціального виховання молодших підлітків та благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни також розглядав видатний педагог В. Сухомлинський [35, с. 203]. Педагог не уявляв виховання без повчальних розповідей вихователя про гарні вчинки людей, про боротьбу добра і зла. Він склав хрестоматію невеликих повчальних розповідей. К. Ушинський розглядав прислів'я та приказки як найбільш короткі твори усної народної творчості, де у стислій та образній формі відбилася мудрість народу, його ставлення до життя і до навколишнього світу [38]. Одним із напрямів соціального виховання підлітків з сімей групи «ризик» є лялькотерапія. В. Костіна обґрунтовує необхідність використання занять з виготовлення ляльки-мотанки у соціальному вихованні підлітків, що мають проблеми соціалізації [19]. Отже, спираючись на вищезазначені ідеї дослідників в межах програми комплексної соціально-педагогічної діяльності соціального виховання підлітків на засадах етнопедагогіки, нами відібрано такі засоби соціально-виховного впливу: народні ігри, фольклор, твори усної народної творчості, майстер-класи з виготовлення етнопоробок тощо. Опис методичного забезпечення згідно з розробленою програмою комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами представлено у додатку В.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз наукової літератури щодо проблеми дослідження дозволив узагальнити основні теоретичні положення соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях і зробити такі висновки:

1. Підлітковий вік (11-14 років) як складний період в розвитку особистості, який є перехідним від дитинства до дорослості, коли відбуваються зміни як в фізичному, психічному, духовному особистісному розвитку, так і у системі вимог і очікувань суб'єктів оточуючого соціального середовища.

2. Соціальне виховання – це система соціально-педагогічних, культурних, сімейно-побутових заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння дітьми і молоддю загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у них ціннісних орієнтацій та адекватної соціально спрямованої поведінки. Суть соціального виховання у підлітковому віці полягає у визначенні підлітком життєвих цілей та духовних цінностей, а також моральне самовдосконалення та розвиток соціально значущих рис та якостей (товариськості, відповідальності, соціальної активності тощо), які зумовлюють прояв ним просоціальної відповідальної поведінки.

3. Етнопедагогічні засоби – є дієвими чинниками у соціальному вихованні особистості особливо у підлітковому віці, що дозволяють подолати проблеми та труднощі соціалізації у підлітковому віці.

4. Проаналізовано нормативно-правову базу, якою регулюється робота фахівців спеціалізованих соціальних інституцій з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами, що дозволило визначити провідні напрями у їхній професійній діяльності з соціального виховання підлітків із сімей групи «ризик» та їхнім найближчим оточенням.

РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

2.1 Діагностування соціальної вихованості підлітків

Проблема діагностики соціальної вихованості підлітків є однією із актуальних у соціальній роботі. Під соціальною вихованістю розуміють комплексну властивість особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості соціально цінних якостей і властивостей, що відображають усебічність її розвитку [12]. Діагностування соціальної вихованості – це розпізнання і вивчення істотних ознак вихованості, їх комбінацій, форм вираження як реалізованих цілей виховання. Особливістю діагностики соціальної вихованості є те, що перевага в ній надається методам, які сприяють виявленню цілісної позиції особистості дитини. Щоб правильно визначити рівень соціальної вихованості підлітків важливо правильно підібрати діагностичну методику для її оцінки.

На основі аналізу наукових праць виділяємо три рівні соціальної вихованості [12]: високий рівень (особистість здатна до саморозвитку, відрізняється самостійністю у спілкуванні і діяльності); середній рівень (у особистості сформовані внутрішні регулятори соціальної поведінки, але їй потрібна допомога у критичних ситуаціях); низький рівень (особистість зупинилася у своєму соціальному розвитку, без педагогічної підтримки не здатна до подальшого самовдосконалення). Для визначення рівня соціальної вихованості у підлітків визначено такі критерії та показники, що наведено у таблиці 2.1.

Оцінити рівень соціальної вихованості особистості можна за допомогою методу спостереження за наявністю/відсутністю певних характеристик у стосунках особистості: до суспільства (патріотизм, суспільна дисципліна, громадська активність, працьовитість, відповідальність, солідарність, відданість

справі); до інших людей (поважання їх гідності, піклування, терплячість); до себе (гідність, самокритичність, самоконтроль, ініціатива, оптимізм); до культури (повага до культурних цінностей, контакти з діячами культури, розуміння прекрасного); до природи (повага до всіх форм життя, милування природою, примноження її багатств і раціональне їх використання); до моральних цінностей (демократизм, гуманізм, поважання волі).

Таблиця 2.1

Критерії та показники рівня соціальної вихованості підлітків у спеціалізованих соціальних інституціях етнопедагогічними засобами

№	Критерії	Показники
1	Емоційний	• готовність до толерантного сприйняття поглядів і думок представників різних етносів, • емоційного фону та настрою іншої людини як представника певного етносу.
2	Когнітивний	• усвідомлення власної приналежності до певного етносу, • обізнаність із проявами культури різних етносів, • знання характерних особливостей різних етносів.
3	Комунікативний	• уміння налагоджувати доброзичливі стосунки із представниками різних етносів, • творчо використовувати культурний потенціал різних етносів.

Цікавим методом дослідження соціальної вихованості особистості нам видається метод ранжування характеристик особистості шляхом їх самооцінки А. Будассі [12, с. 63], за допомогою якого можна визначити рівень самооцінки підлітків та їхні особистісні цінності. Ще однією особливістю підлітків є міжособистісне спілкування. Воно має свої особливості у цьому віці. Потреба у спілкуванні підлітків у міру дорослішання перетворюється у потребу популярності. Саме ці прояви і зумовлює соціальну поведінку підлітків та спричиняє постійні зміни структури міжособистісних стосунків у підліткових групах. За допомогою опитувальника міжособистісних відносин О. Рукавішнікова [26], що є версією широковідомого за кордоном опитувальника FIRO, розробленого американським психологом В. Шутцем можна діагностувати різні аспекти міжособистісних відносин у групах, а також

на комунікативні особливості особистості. Міжособистісне поводження індивіда розглядається на основі трьох потреб: «включення», «контролю» й «афекту». Якщо у дитинстві ці потреби не були задоволені, то індивід почуває себе некомпетентним, невартим любові. Через це підліток починає виробляти механізми захисту, що проявляються як характерні способи поводження у міжособистісних контактах.

В. Галузяк, І. Холковська[9] пропонують методику вивчення рівня моральної вихованості учнів, яка дає змогу з'ясувати особливості їхнього ціннісного ставлення до життя, людей, самих себе за допомогою роботи з 60 прислів'ями. Вищезазначені методики для вимірювання соціальної вихованості підлітків дозволили провести діагностичне дослідження у підлітків.

За допомогою використання вищезазначених методик нами на початку соціально-проектної діяльності на базах спеціалізованих соціальних інституцій було виміряно початкові рівні соціальної вихованості підлітків, що наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівень соціальної вихованості підлітків (початкове вимірювання)		
Критерії вихованості	Група А	Група В
Рівень вихованості	23%	29%
Рівень відповідальності	26%	32%
Рівень самосвідомості	37%	35,5%
Відношення в колективі	48%	47,5%

2.2 Соціально-проектна діяльність з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях та аналіз її результатів

Спираючись на розроблену у першому розділі дослідження модель соціально-педагогічної діяльності фахівця соціальної галузі з соціального

виховання підлітків у спеціалізованих соціальних інституціях та відповідну програму комплексної діяльності нами розроблено три соціально-виховних проєкта, що впроваджено у 2019- 2021 роках на базі двох спеціалізованих соціальних інституцій: Благодійної організації благодійного фонду (БОБФ) «Карітас-Харків» для підлітків із сімей переселенців із зони АТО та Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги» в умовах проєкту «Дитяче містечко «Отрадне» для підлітків, що залишилися без батьківського піклування.

На початку соціально-проєктної діяльності за допомогою укладених кафедрою соціальної роботи і соціальної педагогіки партнерських угод нам вдалося легко налагодити партнерську взаємодію з керівництвом двох спеціалізованих соціальних інституцій, що надають соціальні послуги підліткам із сімей групи «ризик». Це дало нам можливість створити та реалізувати проєкти «Етносвіт», що впроваджено на базі БОБФ «Карітас -Харків» та «Настільні ігри замість гаджетів», «Природа – будинок, в якому живе людина», що реалізовано на базі Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги» в умовах проєкту «Дитяче містечко «Отрадне» для дітей, що залишилися без батьківського піклування.

Під час реалізації проєктів задля організації етнопедагогічного соціально-виховного простору для розвитку підлітків використовувалися надбання минулих поколінь (казки, байки, легенди, притчі) з метою, а також було передбачено участь підлітків у спільних майстер-класах для розробки підлітками власноруч іграшок та інших поробок етнопедагогічної тематики, які потім використовувалися у процесі програвання соціальних ситуацій з реального життя, що потребують здійснення морального вибору. Підлітки, виконуючи певну роль у процесі роботи над літературними творами збагачували власний соціальний досвід, розвивали уяву та мали можливість опанувати певну модель поведінки під час програвання певної життєвої ситуації.

Також одним із напрямів роботи в проєктах є розробка казок на соціальні теми, які теж виконують не тільки функцію творчої самореалізації підлітків, а і їхнього соціального виховання. Кожен з учасників має можливість придумати своє завершення казки та обрати свій шлях її розв'язки. Персонажі казок (костюми або ляльки для лялькового театру) теж створювалися за допомогою використання етнопедагогічних методик (технік для виготовлення ляльок-мотанок, поробок із паперу та з використанням природних матеріалів). Для того, щоб збагатити рівень знань з українського фольклору, народних свят та традицій, під час реалізації проєкту «Настільні ігри замість гаджетів» було закуплено ігри в етнопедагогічних традиціях з метою перенаправлення діяльності підлітків з віртуальної мережі, у реальний світ.

Цікавим позитивним моментом є те, що підлітки можуть використати набуті знання та вміння демонструючи певні казки у власних сім'ях молодшим братам та сестрам (підлітки, що виховуються в умовах ДБСТ), де вони вже самі виступали суб'єктами соціально-педагогічної діяльності.

Під час реалізації проєкту «Природа -наш спільний дім», що розроблено з метою екологічного виховання підлітків, збагачення їхніх знань та навчання доглядати за друзям меншими – тваринами, було зроблено годівнички в етнічному стилі. Проєкт «Етносвіт» було спрямовано на створення соціально-виховуючого етнокультурного простору за допомогою ознайомлення підлітків та їхнього найближчого оточення зі звичаями, традиціями та культурою народів світу та визначенню можливостей використання етнопедагогічних засобів у сучасному житті.

Результати проведеного повторного дослідження соціальної вихованості підлітків після запровадження проєктів наведено на таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівень соціальної вихованості підлітків

(підсумкове вимірювання)

Критерії вихованості	Група А	Група В
Рівень вихованості	73%	59%

Рівень відповідальності	56%	62%
Рівень самосвідомості	57%	55,5%
Відношення в колективі	68%	57,5%

Висновки до розділу 2

У розділі наведено аналіз діагностичного інструментарію для визначення рівня моральної вихованості підлітків, використання якого дозволяє визначити їхні ціннісні орієнтації та особливості поведінкових проявів у мікро та макросоціумі, що є свідченням ефективності процесу їхнього соціального виховання.

На основі проведеного діагностування підлітків, що є клієнтами спеціалізованих соціальних інституцій, констатовано наявність значної кількості підлітків з низьким рівнем соціальної вихованості, що є наслідком несистемної соціально-виховної роботи з ними. Підтверджено необхідність впровадження розроблених нами соціально-виховних проєктів, що спрямовано на підвищення ефективності соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях.

Під час експериментальної частини дослідження на базах БОБФ «Карітас-Харків» та Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги» в умовах проєкту «Дитяче містечко «Отрадне» реалізовано три соціально-виховних проєкти, що дозволили впровадити заходи, заплановані у розробленій програмі комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях. Аналіз результатів проведеного дослідження дозволив підтвердити ефективність розроблених соціальних проєктів, які засвідчили результативність відповідної комплексної програми та її практичну готовність до використання у соціальному вихованні підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих закладах системи соціальної допомоги.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновані пропозиції щодо вирішення наукової проблеми соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність виконання поставлених завдань і дали підстави для формулювання висновків.

1. Аналіз педагогічної, психологічної, соціально-педагогічної літератури, нормативно-правової бази, положень праць науковців дозволили визначити підлітковий вік (11-14 років) як складний період в розвитку особистості, який є перехідним від дитинства до дорослості, коли відбуваються зміни як в фізичному, психічному, духовному особистісному розвитку підлітка та системі вимог і очікувань суб'єктів цього середовища до нього. Узагальнення наукової літератури з проблеми соціального виховання підлітків засобами етнокультурних традицій дозволив визначити, що суть соціального виховання підлітків полягає у необхідності створення системи соціально-педагогічних, культурних, сімейно-побутових заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння дітьми і молоддю загальнолюдськими цінностями та спеціальними знаннями, соціальним досвідом з метою формування у них власних ціннісних орієнтацій та адекватної соціально схвалюваної поведінки. Його зміст передбачає моральне самовдосконалення, розвиток різноманітних здібностей, професійної творчості, реалізації творчих ідей, що спрямовані на благо суспільства, тому важливими чинниками у його забезпеченні є етнопедагогічні засоби.

2. Проаналізовано нормативно-правову базу, якою регулюється робота фахівців соціальної галузі з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях, щоб керуватися нею під час роботи з підлітками та спиратися у подальшій професійній діяльності.

3. На основі узагальнення наукової літератури та практики соціального виховання з проблеми соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях систематизовано та відібрано ефективні форми, методи його здійснення, серед яких народний фольклор з поєднанням декількох засобів мистецтва (літератури й музики), казкотерапія та лялькотерапія та обґрунтовано і розроблено модель діяльності фахівця соціальної галузі з зазначеного напрямку та відповідну програму комплексної діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях

4. В експериментальній частині дослідження підібрано інструментарій для вимірювання рівня соціальної вихованості підлітків, здійснено його початкове вимірювання, що дозволило підтвердити необхідність проведення формувальної частини експерименту. Вона передбачала впровадження трьох соціально-виховних проєктів «Настільні ігри замість гаджетів», «Природа – будинок, в якому живе людина», «Етносвіт», що дозволили реалізувати усі етапи соціально-виховної діяльності за розробленою у першому розділі дослідження програмою. Проведення повторного діагностування підлітків, що здійснено після запровадження експериментальної роботи дозволило підтвердити ефективність усіх розроблених заходів та їхню практичну дієвість у процесі соціального виховання підлітків в умовах спеціалізованих соціальних інституцій.

Список використаної літератури

1. Алексєєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/211003307.pdf> (дата звернення: 25.04.2020)
2. Андрущенко В.П., Астахова В.І., Бех В.П., Бех І.Д., Лукашевич М.П. Соціальна робота: Хрестоматія. Книга 3 URL: https://www.studmed.ru/andruschenko-vp-astahova-v-beh-vp-beh-d-lukashevich-mp-socialna-robota-hrestomatya-kniga-3_48c9cec46e4.html (дата звернення: 25.04.2020)
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
4. Бенедикт Р. Хризантема и меч. Москва: Наука, 2007. 530с.
5. Василькова Ю.В. Лекции по социальной педагогике. Москва: Академия, 1998. 464 с.
6. Верховинець В. Я. В. Василь Верховинець. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 5. С. 82–91.
7. Верховна Рада України URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2020)
8. Волков Г.Н. Чувашская народная педагогика. Чебоксары: Чув. кн. изд-во, 1974. 416 с.
9. Галузяк В.М, Холковська І.Л. Діагностичний інструментарій класного керівника. *Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. 304 с.
10. Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей (1.07 1920). *Пролетарська освіта*. Вінниця. 1921. № 1. С. 2-4.
11. Декларація ООН прав дитини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 25.04.2020)
12. Дмитрієва С.М., Король Л.М., Максимець С.М., Бутузова Л.П., Дубравська Н.М., Мачушник О.Л., Сидоренко Н.І. Особистість: практичні засади вивчення: навчально-методичний посібник. Житомир, 2011. 378 с.

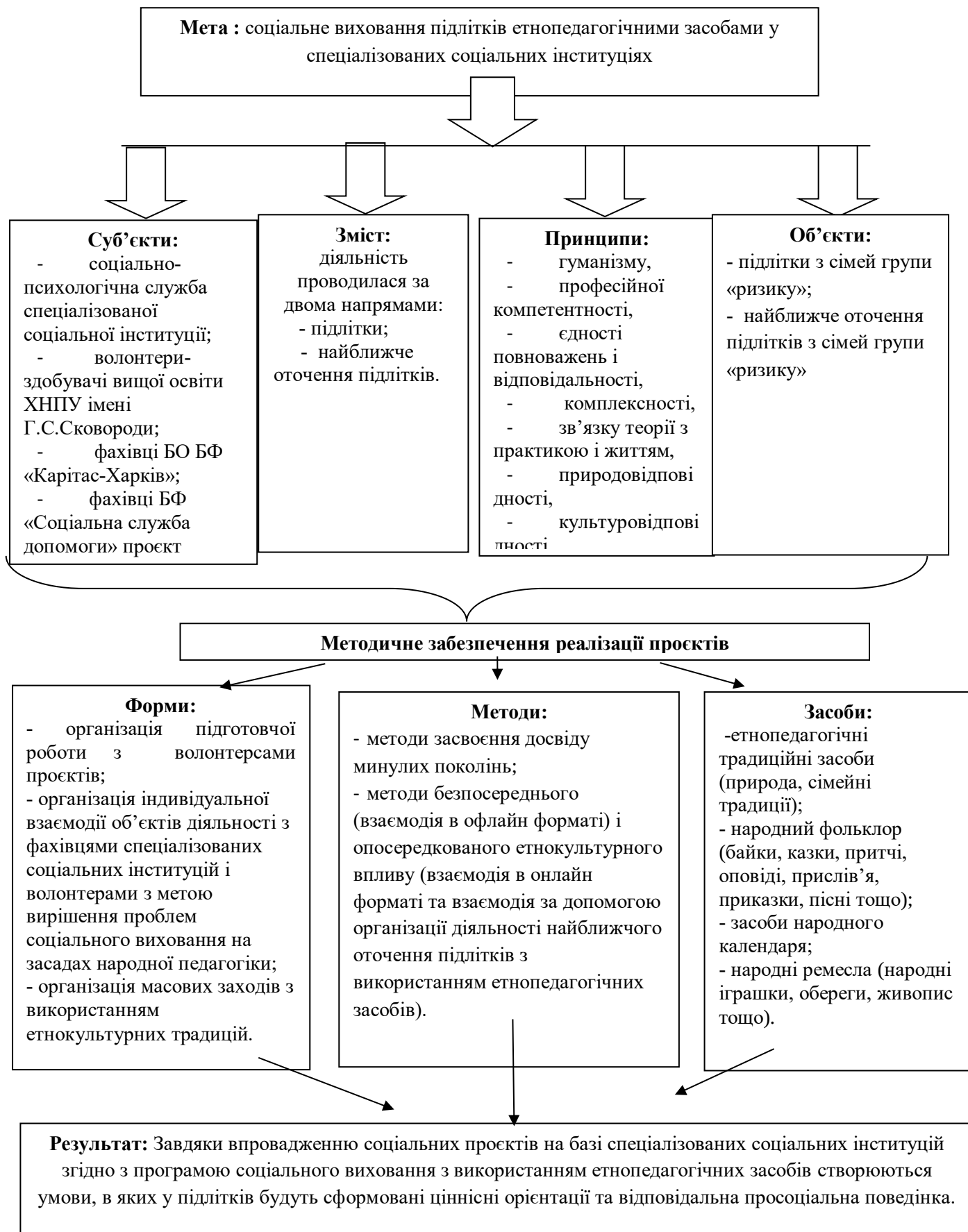
13. Енциклопедія Сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень. 2014. URL: <http://esu.com.ua/> (дата звернення: 15.03.2020)
14. Енциклопедія фахівців соціальної сфери / За заг. Ред. Проф І.Д. Зверєвої. Київ, Симферополь: Універсум, 536с.
15. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05> (дата звернення: 25.04.2020)
16. Жуковський В.М. Християнська етика – важливе стратегічне завдання української школи. *Рівне Час*. 2005. №30. С.7-12.
 - i. Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення. К.: УДЦССМ, 2002. 320 с.
17. Коваль Л.Г., Зверєва І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 392 с.
18. Конвенція про права дитини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 25.04.2020)
19. Костіна В.В. Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів: навчально-методичний посібник. Харків: ФОП Мезіна, 2018. 112 с.
20. Лист МОН України Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році № 1/9-523 від 16 серпня 2019 року.
21. Макаренко А.С. Книга для батьків. Київ: Радянська школа, 1980. 327с.
22. Маркова Т. А. Воспитание дружеских взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста. Формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста. Москва: Просвещение, 1968. 201 с.

23. Мид М. Одиночество, самостоятельность и взаимозависимость в контексте культуры (Американская концепция одиночества) / пер. с англ. Е. Егоровой. URL: <http://www.litmir.net/br/?b=80240> (дата звернення: 25.04.2020)
- i. Мудрик А.В. Социальная педагогика. / Под ред В.А. Сластенина. М.: Издательский центр «Академия», 1999. 184 с.
24. Наторп П. Философия как основа педагогики. (1910)
25. Нова українська школа URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 25.04.2020)
26. Рукавишников А. А. Опросник межличностных отношений. Ярославль: НПП «Психодиагностика», 1992. 47 с.
27. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
28. Сайт ZN.UA URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/za-roki-nezalezhnosti-ukrayinci-stali-nabagato-ridshe-vidviduvati-teatri-i-muzeyi-123756_.html (дата звернення: 25.04.2020)
29. Словник-довідник соціального працівника (для студентів та соціальних працівників) / под. ред. Л.М. Бєдна, Л.Д. Кизименко. Львів: ДЦ МОУ, 2000. 86 с.
30. Социальная педагогика / под ред. Галагузовой М. А. Москва: Владос, 2008. 447с.
31. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / за ред. Зверєвої. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 314 с.
32. Соціальна робота і соціальна педагогіка (понятійно-термінологічний словник) / під заг. ред. І.Д.Зверєвої. Київ: Етносфера, 1994. 119 с.
33. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ: ІЗМН, 1997. 232 с.
34. Стефанюк С.К. Козацька педагогіка. Харків: Крок, 2000. 144 с.
35. Сухомлинський В.О. Ми продовжуємо себе в дітях. Вибрані твори у 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. 584с.

36. Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей (близько 40000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. - 2-ге вид., випр. і доп. Харків: Прапор, 2005. 992 с.
37. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей. Москва: Просвещение, 1976. 96с.
38. Ушинський, К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані педагогічні твори. Теоретичні проблеми педагогіки. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 488 с.
39. Харченко А.С. Психологічні особливості творчих здібностей у підлітковому віці. *Молодий вчений*. 2016. № 12. (1). С. 251-254.
40. Харченко Т.Г. Виникнення та розвиток шкіл відкритого типу в Франції. *Вісник Луганського держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2001. № 9(41). С. 217- 221.
41. Хомяков А.С. Об общественном воспитании в России. Антология педагогической мысли России первой половины XIX века. Москва: Педагогика, 1987. С.500-509.
42. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К.Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський: навч. посіб. Для студентів вищ. навч. заклд./ уклад. В.П. Кравець, О.І. Мешко. Київ: Грамота, 2008. 504с.
43. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога. Москва: Академия, 2001. 298 с.
44. Эльконин Д. Б. Психология игры. – Москва : Педагогика, 1979.

Додаток А

Модель діяльності з соціального виховання підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних інституціях

Додаток Б

**Аналіз досвіду соціально-педагогічної діяльності з соціального
виховання підлітків етнокультурними засобами**

№ з/п	Автор	Сутність та зміст профілактики	Форми, методи, засоби соціального виховання
1	К. Ушинський	Автор вважає [38], що саме рідна мова має найбільший духовно-моральний вплив на розвиток дитини.	Використання етнопедагогічних засобів (прислів'їв, приказок) у індивідуальній чи роботі з класом.
2	А. Макаренко	Автор зазначав [21], що гра має важливе значення у житті дитини, таке ж, як у дорослого має робота або служба.	Пропонує використання народних ігор, метою яких було не тільки включення в ігрову діяльність, а й осмислення дітьми звичаїв та історії свого народу.
3	В.Верховинець	Автор впровадив [9], систему засобів формування соціального виховання молодого покоління через фольклор.	Через фольклор суспільна свідомість інтегрувалась, закріплювалась та акумулювалась вироблена народом традиційна інформація: етнічна самосвідомість, історична пам'ять, міфологічні традиції, символізація явищ матеріальної культури.
4	В.Сухомлинський	Автор розглядав [35, с.203], казку як метод формування соціального виховання підлітків	Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу.
5	В. Галузяк	Автор пропонує [9], методику вивчення рівня моральної вихованості учнів.	Вона дає змогу з'ясувати особливості їх ціннісного ставлення до життя, людей, самих себе.

Додаток В**Таблиця 1.1**

**Характеристика нормативно-правової бази соціального виховання
підлітків етнопедагогічними засобами у спеціалізованих соціальних
інституціях**

Назва	Зміст	Джерело
Конвенція ООН про права дитини від 2 вересня 1990 року	право матерів та дітей на соціальний правовий та економічний захист (ст. 17); право на охорону здоров'я (ст. 11); право на соціальне забезпечення (ст. 12); право на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); право на користування соціальними службами (ст. 14); права дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист здійснюється не лише засобами (ст. 17), в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст.3)	[18],
Декларація ООН прав дитини від 20 листопада 1959 року	проголошена з метою забезпечити дітям щасливе дитинство та користування, на їхнє власне благо і на благо суспільства, правами і свободами, забезпечує право дитини на соціальний захист, та найкраще забезпечення інтересів дитини (пр. 2); право на здорове зростання та сприятливі умови для фізичного, розумового, морального і духовного, в умовах свободи і гідності, розвитку (пр. 4); право на здобуття освіти яка б сприяла її загальному культурному розвитку (пр. 7); право на першочерговий захист і допомогу (пр. 8); право на захист від недбалого ставлення, жорстокості (пр. 9); право на забезпечена від будь-якої форми дискримінації (пр. 10)	[11],
Лист МОН України Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році № 1/9-523 від 16 серпня 2019 року	Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу (ст.1).	[20],
Закон України «Про охорону дитинства» (від 26 квітня 2001р.)	визначає: охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, покликаний забезпечити реалізацію прав дитини на життя, охорону здоров'я (ст. 6), освіту соціальний захист та всебічний розвиток (ст. 9, 19,3), загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання, виховання та розвитку, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах, визначених Законом України "Про освіту" (ст. 3)	[28],

Продовження таблиці 1.1

ЗУ «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020р.р.»		[28],
Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України	спрямовує соціальних педагогів здійснювати соціальну роботу в багатьох функціональних сферах з метою задоволення людських потреб, розвитку потенціалу та можливостей особистості	[15],
ЗУ «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020р.р.»	Однією з основних тенденцій розвитку виховання в сучасній українській школі має стати пошук форм «діяльнісного патріотизму» (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, ігри-драматизації, спортивні змагання, естафети, огляди-конкурси, олімпіади, шкільні музеї, тематичні стенди, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, творчі завдання, проекти, звіти, індивідуальні роботи, театр-експромт, колективні творчі справи, колективне творче панно, флешмоби, виставки-конкурси, фестивалі, туристичні походи тощо) (ст. 1)	[28],

Додаток Г

**Програма діяльності з соціального виховання підлітків засобами
етнокультурних традицій у спеціалізованих соціальних інституціях**

Етап	Зміст	Засоби
Підготовчий	Проведення діагностики особистості підлітків та їхнього соціального оточення. Спираючись на показники діагностичного дослідження, соціальний педагог зможе визначити рівень соціальності підлітків.	1. Визначення спрямованості особистості підлітка на себе, спрямованість на спілкування, спрямованість на роботу (методика Б. Баса В. Дарки); 2. Визначення рівня самооцінки підлітків методом ранжування (методика А. Будасі); 3. Визначення міжособистісних відносин (опитувальник О. Рукавішнікова); 4. Визначення рівня моральної вихованості учнів (методика В. Галузяк, І. Холковської).
Організаційно-діяльнісний	Комплекс роботи з підлітками згідно з програмою передбачає реалізацію проєктів «Настільні ігри замість гаджетів», «Природа – будинок, в якому живе людина», «Етносвіт», що включає такі теми занять, тривалістю 45-60 хвилин. 1-2 заняття: Знайомство. Поняття традицій, їх місця в житті особистості. 3-4 заняття: Народні свята крізь призму років. 5-6 Заняття: Народні ігри, забави. 7-8 Заняття: Народний фольклор. 9-10 Заняття: Соціальна активність у ставленні до природи і оточуючого світу.	Бесіда «Традиції українського народу» Тренінг «Сімейні традиції» Відео-фрагмент презентації свята Водохреща Майстер-клас «Витинанка» Майстер-клас «Ведмежа Умка» Відео-презентація «Китайський новий рік» Майстер-клас з використання техніки квілінг Бесіда-диспут «Традиції – початок майбутнього чи залишок минулого?» Театралізація «День закоханих» Поетична рубрика з Трайно Володимиром
	Комплекс роботи з батьками та найближчим оточенням підлітків: 1. Зустріч з батьками-вихователями.	Бесіди: «Що таке традиції?» «Традиції – початок майбутнього чи залишок минулого?», «Що для вас сімейні традиції?» Інформаційні відео-презентації:

	2. Зустріч з людьми похилого віку (бабусями-дідусями підлітків). 3. Спільна взаємодія підлітків, батьків-вихователів та людей похилого віку	«Водохреще», «Як святкують новий рік у різних куточках світу?», «Скарбниця народної мудрості». Майстер-клас: використання техніки витинанка, квілінг, застосування природного матеріалу, лялькотерапія.
Контрольно-корекційний	Проведення повторного діагностування підлітків та суб'єктів їхнього соціального оточення, з метою визначення рівня соціальної вихованості та залученості до етнотрадицій.	1. Визначення спрямованості особистості підлітка на себе, спрямованість на спілкування, спрямованість на роботу (методика Б. Баса В. Дарки); 2. Визначення рівня самооцінки підлітків методом ранжування(методика А. Будассі); 3. Визначення міжособистісних відносин (опитувальник О. Рукавішнікова); 4. Визначення рівня моральної вихованості учнів (методика В. Галузяк, І. Холковської).

Додаток Д

Проект, розміщений на сайті Української Біржі Благодійності

ЯК ВДОМА...

Настільні ігри замість гаджетів

Харків
стартував 19.11.2019Проект здійснює
ХОВФ "Соціальна служба допомоги"

Ми - Збаранська Дарина Владиславівна, Павлюченко Світлана Юріївна та Артюшенко Валерія Володимирівна (нам 55 років на трьох), вчимося на другому курсі Харківського національного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди за спеціальністю «Соціальна робота». Нам дуже подобається працювати з дітьми, така можливість виникала не раз у рамках практики в університеті та волонтерської діяльності.

Зараз у нас є можливість випробувати себе в якості волонтерів-фандрейзерів у межах благодійної акції «Щедрий вівторок». Сподіваємося, що нам вдасться покращити дозвілля дітей у дитячому містечку «Отрадне» та підвищити власні навички у залученні коштів на соціальні проекти.

У теперішній час діти все більше проводять своє дозвілля за гаджетами, забуваючи про живе спілкування. У зв'язку з цим їм дуже складно знайти спільну мову один з одним, а іноді й з батьками. До того ж, багато з них мають складнощі в інтелектуальному розвитку та відсутність бажання вчитися. У нас невелика різниця у віці з дітьми, які виховуються у Дитячому містечку «Отрадне», тому ми і самі спостерігаємо негативні зміни у дітей та молоді нашого покоління.

Гра, на нашу думку, це чудовий спосіб вирішити ці проблеми. Під час гри всі учасники мають можливість поспілкуватися один з одним, знайти спільну мову, проявити себе, дізнатися щось нове про своїх друзів, визначити лідерів. До того ж, ігри, які ми підібрали для вихованців дитячих будинків сімейного типу, допомагають розширити не тільки комунікативні вміння, але й покращити шкільні знання. Найкраще дозвілля з іграми не тільки веселе, але і корисне! До того ж, ігри корисні і для дорослих: для батьків, для батьків-вихователів. Немає контакту з дитиною? Ви його обов'язково налагодите! Тільки знайдіть час, цікаву гру і гарну дитячу компанію.

А ми запрошуємо вас до нас! Грайте як ми, грайте разом з нами, грайте краще за нас!!!

Сховати...

Зібрали 9 871.39 грн.

Проект, розміщений на сайті Української Біржі Благодійності

Українська Біржа Благодійності запустила платформу dobro.ua

Увійти dobro.ua

Екологія та тварини

Природа – будинок, в якому живе людина

Всього зібрано	Зібрано у відсотках	Потрібно
3 340.00 грн.	100%	3 340.00 грн.

Зроблено - звіти готові

Розпочато: 03.11.2020 Харків

Проект здійснює

Завершений

Продовження Додатку Д

Фотозвіт з за проєктом «Етносвіт» на базі БО БФ «Карітас-Харків»

Продовження додатку Д

Волонтери під час виступу на заході в проєкті «Етносвіт»

Вітаємо у проєкті «Етносвіт»

Posted on 05/02/2021 by Артюшенко Лера

IMG_7907

This entry was posted in Події. Bookmark the permalink.

Висвітлення діяльності з проєкту «Етносвіт» на сайті БОБФ «Карітас-Харків»